

Student voice of de stem van de lerende. Wat is *voice* en klinkt deze voldoende door in wat wij aan onderwijs ondernemen? Lector Ingrid Dijkenga- Paalman neemt ons mee op dit thema. Zij interviewde Russell Quaglia, grondlegger van *Student Voice*. Maar ze leidt dit eerst in met een inhoudelijke verkenning, voorzien van enkele tot reflectie oproepende vragen.

De stem van de lerende: luisteren, leren en leiden in tijden van verandering

INGRID PAALMAN-DIJKENGA

Watson (2020) stelt dat nu de tijd is gekomen om de toekomst opnieuw te verbeelden, te heroverwegen en in zijn optiek te herzien, waarbij die toekomst kan worden gevoed door, in en met het onderwijs. Watson geeft hiermee erkenning aan het feit dat de veranderende wereld vraagt om veranderende beelden en invulling van het onderwijs. Veltenaar & Zevenaar (2020), geïnspireerd door Friedman (2016), benadrukken dat die veranderende toekomst nodig is omdat we te maken hebben met drie 'onruststokers' en drijvers van transformatie, ontworpen en groei, te weten technologie, verduurzaming en globalisering. Te midden van dit alles is onderwijs heden ten dage nog altijd een belangrijk influencer van de toekomst (of zou dat moeten zijn). Eén belangrijk aspect dat niet langer genegeerd kan worden is de stem van de lerende. Immers, en Korczak benadrukte dit al in de jaren dertig, zij vormen de gemeenschappen van de toekomst. "De onbekende mens in ieder van hen is onze hoop voor de toekomst", aldus Korczak. Reden te meer om, gezien de geest van de tijd en omdat de uitdagingen van onze tijd groter zijn dan de school alleen, de stem van de lerende serieus te nemen door te luisteren, te leren en te leiden in een lerende gemeenschap.

De school is een ecosysteem dat gevormd wordt door leerlingen, ouders, docenten, lokale, nationale en internationale betrokkenen en de daarbij behorende invloeden. Rode draad in het ecosysteem school zijn altijd de mensen en hun betrokkenheid. Mensen staan altijd in het centrum en vanuit dat oogpunt dient besluitvorming plaats te vinden. Nadenken over de stem van de lerende is dus nadenken over het waartoe van de mens. Dit houdt in dat we rekening houden met de mens die zijn of haar plek in kan nemen in deze maatschappij. Die op school leert wat het betekent om processen mee te maken die ondersteunend zijn in het leren verstaan van het leven, erkenning geven aan de thema's die jongeren meemaken en die recht doen aan de ideeën, meningen en uitingen van jongeren in de school. In het waartoe van goed onderwijs dienen jongeren de mogelijkheid te krijgen om de wereld te leren kennen in gemeenschap met anderen.

Levinas (1990) stelt dat gemeenschap ontstaat als mensen je naam kennen en je missen als je er niet bent. Een samenleving is humaan en humaniserend wanneer zij een gemeenschap is van gemeenschappen die gebouwd zijn op ontmoetingen van aangezicht tot aangezicht. Aangezicht, aldus Levinas, is fundamenteel voor onze menselijkheid. Het betekent dat we het gezicht naar elkaar toekeren in liefde, een omhelzing, in genositeit en zorg. Het gezicht naar elkaar toe keren is de start van het luisteren en de basis voor de stem van de lerende. Het houdt namelijk in dat ik als mens jou zie staan. Dat ik vanuit mijn kant moeite wil doen om jou te leren kennen en dat dit wederzijds

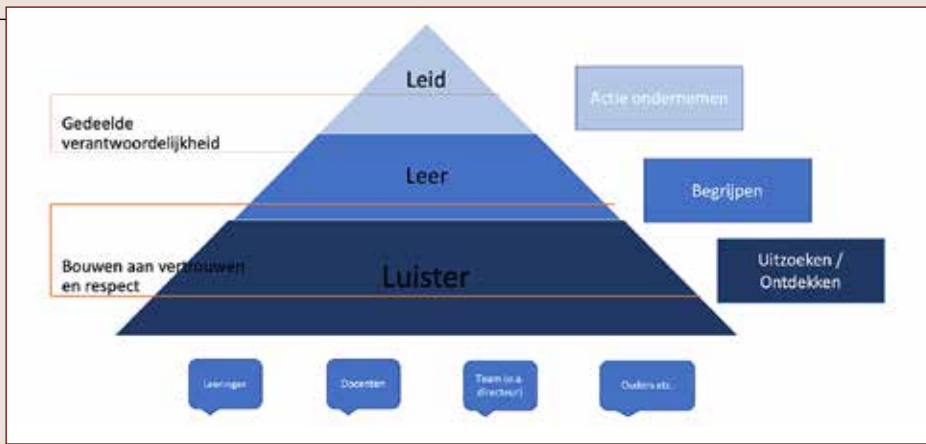
is, zodat bewust gezamenlijk handelen mogelijk wordt gemaakt (Bohm, 2019). De stem van de lerende start daarmee in de basis met vertrouwen en respect. Vertrouwen kenmerkt zich door geloof in de betrouwbaarheid van een persoon. Dit is een grondhouding en mentaliteit. We vertrouwen als docenten een taak toe aan de leerlingen en leerlingen op hun beurt vertrouwen docenten de taak toe van het geven van goed onderwijs. Beiden geven invulling aan deze verwachting op welke manier dan ook. Daarmee geloven we dat de persoon betrouwbaar zal handelen (en dus zijn of haar taak serieus neemt) en in verantwoordelijkheid handelt door te doen wat hij/zij moet doen. Het is dus een zaak van wederkerigheid en geen eenrichtingsverkeer van de docent of de jongere. Hiermee wordt de kern van de stem van de lerende geraakt omdat vertrouwen en respect van wezenlijk belang zijn in het nadenken over de stem van de lerende.

Op welke manier vertrouw en respecteer ik jongeren in de klas en mijn collega's in de personeelskamer?

Een transformatieve toekomst voor onderwijs wordt alleen bereikt door samen het 'waartoe' van onderwijs in onze scholen helder te hebben. Hiervoor is het nodig dat jongeren en docenten (en overige betrokkenen) actief naar elkaar luisteren vanuit beschreven wederzijds vertrouwen en respect, en naast elkaar leren door voortdurend te werken aan een dieper begrijpen van elkaar. Overtuigingen over de stem van de lerende zijn hierbij belangrijk: dat leerlingen en docenten elkaar wat te leren hebben, dat leerlingen en docenten het potentieel in zich dragen en dat samenwerken tussen leerlingen en docenten de enige manier is waarop elke leerling en elke docent volledig vanuit zijn/haar kracht zal kunnen werken om een aspiratie te bereiken in deze samenleving. Maya Angelou zei: *"Words mean more than what is set down on paper. It takes the human voice to infuse them with deeper meaning."* De lerende geeft betekenis aan content en context van het leerproces door middel van zijn stem. Die stem vertegenwoordigt denken, voelen en ervaren. Het is daarom van wezenlijk belang dat in onze scholen de stem van de lerende gehoord wordt, dat er geluisterd en geleerd wordt van die stem en dat vanuit dat geleerde leiding wordt gegeven aan de lerende.

Waar denk je aan als je reflecteert op de stem van een lerende in het onderwijs? Wat betekent het voor jou?

Fletcher (2017) stelt dat het bekrachtigen van leerlingbetrokkenheid alles te maken heeft met een structureel, cultureel proces en een houding waarbij lerenden de mogelijkheid, 'agency' en autoriteit ontvangen om beslissingen te nemen over en veranderingen te ondergaan in hun eigen leven en de levens van anderen. Fielding (2010) benadrukt dat leerlingen het recht hebben op participatie en maakt dit inzichtelijk door middel van de participatieladder. Giroux (2013) beschrijft de stem van de lerende als *"the multifaceted and interlocking set of meanings through which students actively engage in a dialogue with one another."* De definitie die veel van deze aspecten samenvat is die van Quaglia et al. (2020, 2017) waarbij de stem van de lerende gezien wordt als het delen van gedachten en ideeën in een omgeving die wordt ondersteund door vertrouwen en respect, waarbij realistische suggesties worden gedaan voor het grotere geheel, en waar verantwoordelijkheid wordt geaccepteerd over hetgeen gezegd wordt en moet worden uitgevoerd. Uitgaan van de stem van de lerende vraagt, vanuit visie, het formuleren van een eenduidige definitie van de stem van de lerende.

Model : Schoolbrede aanpak stem van de lerende

Welke betekenis heeft de stem van de lerende op school? Hoe wordt invulling gegeven vanuit de visie aan de stem van de lerende? Zijn deze beelden rondom de stem van de lerende gedeeld en gedragen met en door leerlingen en docenten?

Werken met de stem van de lerende is een proces van de hele schoolgemeenschap. In het nadenken over de stem van de lerende zijn er schoolbreed een aantal belangrijke aspecten te onderscheiden in het proces: luisteren, leren en leiden (zie bovenstaand model).

Churchill zei eens: *“Courage is what it takes to stand up and speak; courage is also what it takes to sit down and listen”* (Quaglia et al., 2020). Het allerbelangrijkste in het gezamenlijk werken met en vanuit de stem van de lerende is luisteren. Luisteren naar alle betrokkenen in de schoolorganisatie en daarbuiten. Luisteren wil de ander laten ervaren dat deze ervaren wordt door het luisteren (Paalman, 2020). Luisteren heeft eigenlijk alles te maken met het hebben van een nieuwsgierige, onderzoekende en creatieve houding. Een bereidheid om te leren verstaan, te ontdekken en uit te zoeken. Kaufman en Gregoire (2015) benoemen dit als het ontdekken van bronnen van inspiratie en motivatie waarin je soms het goede en het slechte (of niet zo aangename) tegenkomt. Sta open met elkaar om te luisteren naar elkaar. Het tweede aspect in het werken vanuit de stem van de lerende heeft te maken met leren. Als de stemmen van eenieder schoolbreed zijn gehoord dan is het belangrijk dat geleerd wordt van deze stemmen. Wat betekent hetgeen gezegd wordt? Het gaat hier niet zozeer om het ‘eens’ zijn of instemmen met de stem maar vooral om het leren verstaan van de stem van de lerende. Wat de lerende vertelt en deelt, biedt de gelegenheid om iets nieuws te leren over bijvoorbeeld de manier waarop het curriculum is georganiseerd, over de manier waarop om wordt gegaan met tijd in de pauze etc. Fundamenteel aan het leren is de overtuiging dat we leren van de stem(men) waar we naar luisteren en deze stemmen proberen te begrijpen. Hoogtepunt van het schoolbrede proces van de stem van de lerende is leiden. ‘Leading with voice’ gaat over het gebruiken en benutten van wat is geleerd (begrepen) doordat er effectief geluisterd is om betekenisvolle verandering te brengen, indien nodig, in gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Hoe wordt luisteren, leren en leiden zichtbaar in jullie school?

Het werken aan de stem van de lerende is een gezamenlijke inspanning van de hele school maar kenmerkt zich ook door kleine kwaliteit. In de klas, op de gang, het plein of in onderling contact met elkaar kunnen we luisteren, leren en leiden. Elke jongere en elke docent verdient het dat er iemand luistert naar de droom (ook wel omschreven als aspiratie: het hebben van een droom die je concreet maakt in het nu) die je hebt. Kaouakibi (2013) omarmt voor jongeren hierbij het woord ‘goesting’: zin hebben in iets, een zin

waar je niet onderuit kunt, gedreven passie... om zelf je toekomst in handen te nemen en ervoor te gaan! (p. 153). Iedereen heeft die goesting en het is voor eenieder in de school de uitdaging om te ontdekken wat ‘goesting’ bij de ander en bij jezelf is. Eigenwaarde, betrokkenheid en doelbewustzijn kenmerken de manier waarop je als docent deze ‘goesting’ kunt ontdekken bij jongeren. Eigenwaarde richt zich op erbij horen. Weten dat je als individu een waardevolle bijdrage kunt leveren aan de schoolgemeenschap. Je wordt gezien en gehoord. Betrokkenheid wordt gecreëerd doordat jongeren leersituaties ervaren die uitdagend zijn, plezier opleveren (en dat kan ook echt door wrijving en schuren) en waarbij de nieuwsgierigheid en creativiteit van de jongeren wordt aangesproken. Doelbewustzijn richt zich op het feit dat jongeren verantwoordelijkheid kunnen en mogen nemen voor de gestelde taak en dat ze daarbij ook durven te handelen (waarbij creativiteit, veiligheid en respect weer belangrijke onderdelen zijn).

Op welke manier werk je aan eigenwaarde, betrokkenheid en doelbewustzijn in de klas en school? Zou je zelf leerling willen zijn op jouw school, waarom wel/niet?

Dit artikel begon met aandacht voor de zich veranderende maatschappij en de rol die onderwijs hierin zou moeten hebben. Onderwijs kan jongeren de mogelijkheid bieden om te leren van en voor het leven, levenswaardig leren. De gesprekken die we voeren, de opdrachten die we geven en de uitdagingen die we aangaan mogen richtingen en mogelijkheden bieden tot het realiseren van de aspiratie van de jongere en het ontdekken van de unieke waarde van de jongere in onze maatschappij. Echt luisteren, echt leren en echt leiden vraagt moed. Moed om elkaar ruimte te bieden. Even niets te vinden maar de ander te ervaren. Elk mens: docent, jongere, leerling, elk... oprecht zien. ●

► Ingrid Paalman – Dijkenga is lector Goede Onderwijspraktijken aan Hogeschool Viaa en onderwijskundig innovator.

Bronnen:

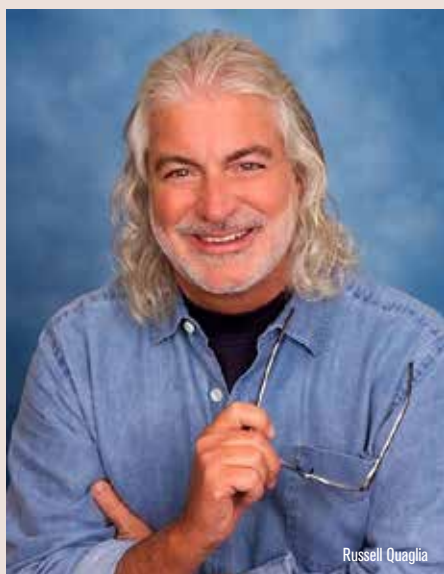
- Bohm, D. (2019). *Over Dialoog*. Utrecht: Ten Have.
- Fletcher, A. (2017). *Student Voice Revolution*. Washington: CommonAction Publishing.
- Friedman, T. (2016). *Thank You for Being Late*. New York: Picador.
- Kaouakibi, S. E. (2013). #Believe. *Waarom iedereen zegt maar niemand echt gelooft dat jongeren de toekomst zijn*. Leuven: Lannoo Campus.
- Kaufman, S.B., & Gregoire, C. (2015). *Wired to Create*. London: Penguin.
- Paalman, I.M. (2020). *De Stem van de Lerende. Lectorale rede*. Zwolle: Viaa.
- Quaglia, R., & Fox, K., & Lande, L., & Young, D. (2020). *The Power of Voice in Schools*. Alexandria: ASCD.
- Quaglia, R., & Corso, M. (2017). *Lef om te Luisteren*. Huizen: Pica.
- Veltenaar, R., & Zevenbergen, L. (2020). *Once upon a Future*. Haarlem: Bertram + de Leeuw uitgevers.

Wat de 'stem van de lerende' niet is: een programma. Of een leerlingenraad. Of een project waar leerlingen ook hun zegje mogen doen. Dat zegt Russell Quaglia, directeur, internationaal ambassadeur en onderzoeker van Student Voice. Ingrid Paalman – Dijkenga sprak met hem, speciaal voor dit oktobernummer.

De stem van de lerende is een 'way of being'

INGRID PAALMAN - DIJKENGA

Russell Quaglia heeft de afgelopen veertig jaar onderzoek gedaan naar de stem van de lerende en hoe deze stem een plek verdient in het leerproces. Het door hem opgerichte Qisa instituut heeft zich tot doel gesteld om de stem van de lerende zichtbaar, hoorbaar en merkbaar te laten zijn in scholen waar dan ook ter wereld. Als het aan hem ligt, houden we op met programma's óver student voice. Of met tevreden zijn als leerlingen deelnemen aan 'volwassenen-tafels'. De leerling heeft altijd al een stem gehad, aldus Quaglia, en ruimte maken voor die stem is een 'way of being'.

Waarom houdt Quaglia zich zo nadrukkelijk bezig met student voice? Tijdens zijn werk als leraar kreeg hij te maken met, wat hij toen dacht, passieve leeders. Quaglia: "Hoeveel mooie werkvormen en interactieve momenten ik ook bedacht, het werkte niet. Daarbij merkte ik dat de manier waarop het onderwijs is ingericht vooral uitgaat van een 'one-man-show'. De leerkracht organiseert de les, het programma, formuleert de doelen en stelt de vragen. De verantwoordelijkheid lag hiervoor volledig bij de leerkracht. De weg voor

verandering van het narratief in leren lag bij mij als leerkracht." Quaglia ontdekt dat de leerlingen geen zichtbare en merkbare verantwoordelijkheid in het leer- en ontwikkelproces hadden. "Ik ben gaan ontwerpen, uitvoeren en evalueren van lesgeven in gezamenlijkheid met leerlingen. Dat heeft mij ertoe gemotiveerd om mij te verdiepen in de stem van de lerende."

The 'us versus them' paradigm must become a thing of the past.

Volgens Quaglia is er veel onduidelijkheid in het onderwijsveld over wat de stem van de lerende nu precies inhoudt. Een goede definitie is echter wel van belang, op zo'n definitie moeten zowel de docent als de leerling zich kunnen richten. Student voice wordt door het Qisa instituut als volgt gedefinieerd: *Voice is sharing thoughts and ideas in an environment underpinned by trust and respect, offering realistic suggestions for the good of the whole, and accepting responsibility for not only what is said but also what needs to be done.* Aspecten van deze definitie zijn dus: vertrouwen, respect, een stem die mee doet en denkt voor het grotere geheel, verantwoordelijkheid nemen.

Dat laatste, verantwoordelijkheid nemen voor het leren is van wezenlijk belang is voor het goed kunnen slagen van het leerproces. Binnen een beeld van gezamenlijke verantwoordelijkheid past het niet, vindt Quaglia, om te praten in termen van het ‘geven van een stem aan de jongere’. Immers, de jongere heeft altijd al een stem gehad. Nog te vaak vragen we jongeren aan ónze tafel. Maar we hebben de opdracht en uitdaging om jongeren te leren om hun eigen tafels te organiseren. Om voor elkaar op te staan in het leerproces en in wat er op school gebeurt. Wij moeten juist door hen uitgenodigd worden aan hún tafels. In dat opzicht valt er door iedereen nog wat te leren. De jongere heeft veelal nog niet geleerd om zijn stem te articuleren in het onderwijs en wij hebben nog onvoldoende geleerd om te luisteren naar de stem van de jongere.

“We hebben lang te maken gehad”, zo stelt Quaglia, “met een smalle opvatting van succes voor jongeren. Succes was vooral het behalen van diploma’s en goede cijfers. Maar om te leven in de maatschappij is meer nodig. Succes gaat ook over zelfbewustzijn, nieuwsgierigheid, expressie en je leren uiten als mens. Aspecten die jou als persoon vormen in de maatschappij.”

Het is daarom ook zo belangrijk dat we aan de lerende gelegenheid bieden om te laten zien wie ze zijn, hoe lerenden elkaar ontmoeten en ontdekken wat we samen kunnen leren en wat het betekent om verantwoordelijkheid te hebben voor het grotere geheel. De docent en leerlingen zijn in dit proces hierbij even belangrijk. Als de leerling namelijk niet merkt en ontdekt wat zijn verantwoordelijkheid is, dan wordt zijn stem evengoed niet optimaal gehoord en gebruikt.

Vertrouwen en respect zijn heel bewust opgenomen in de definitie van student voice. Het hebben van verantwoordelijkheid vanuit respect en vertrouwen is fundamenteel. Ik als docent heb er vertrouwen in dat leerlingen hun best doen en willen doen, en leerlingen gaan ervan uit dat de docent hen vertrouwt en ook zijn best voor hen doet. En we respecteren elkaars meningen. “Dit betekent overigens niet,” zo voegt Quaglia toe, “dat ik het altijd met die mening eens ben maar wel dat ik de bereidheid heb te luisteren en te leren van hetgeen de ander zegt. Het vraagt dus dialoog en heel veel lessen in het met elkaar goed communiceren. De stem van de lerende krijgt dan invulling vanuit de vraag: Wat kan ik als leerling doen? en Wat kunnen we samen doen? Helaas zien we in onze onderzoeken (<http://quagliainstitute.org>) dat leerlingen niet gewend zijn om op zo’n manier vertrouwd te worden. Het doel is juist dat je met elkaar in harmonie leert en daarbinnen de voorliggende uitdagingen aangaat.”

Over de vraag hoe je begint met het werken aan student voice is Quaglia heel duidelijk. Begin met het helder formuleren wat je verstaat met elkaar onder de definitie van de stem van de lerende. Vervolgens werk je met elkaar aan die gedeelde verantwoordelijkheid. Stel elkaar de vraag: Hebben we de bereidheid om gezamenlijk te luisteren? en Hoe ziet dat eruit? Wat zijn de kenmerken daarvan? Het gaat, aldus Quaglia, niet om alle mooie quotes en banners die in de school hangen of allerlei commissies die worden georganiseerd. Werken met student voice begint met ‘the way of being’. De bereidheid om naar elkaar te luisteren, opmerkzaam te zijn naar elkaar, van elkaar te leren en met elkaar in actie te komen voor het grotere

geheel. Dit kan alleen door een omgeving te creëren die goed is voor iedereen: voor de jongeren, voor de docenten en voor iedereen die betrokken is in de school.

Welke rol heeft een lerarenopleiding in het ontdekken van de stem van de lerende?

Elke aankomend docent zou in een lerarenopleiding door middel van gesprek en dialoog mogen ontdekken wat zijn ‘sense of purpose’ is. Leren en verkennen waarvoor hij/zij de dingen doet en waartoe. Vanuit daar kan hij nadenken over de vraag hoe de individuele ‘sense of purpose’ bijdraagt aan het grotere geheel: het ontwikkelen van jonge mensen in de maatschappij binnen de context van een school. Op die manier leren docenten ook steeds om concreet te werken aan het leren van en met elkaar. Op welke manier zijn we met elkaar klaar om de ander (de lerende) te kunnen en willen begrijpen? Het is van belang om het narratief te veranderen van eenzijdige verantwoordelijkheid naar meerzijdige verantwoordelijkheid. Mooi als dat al jong wordt geoefend en geleerd!

Wat zou Quaglia absoluut nog mee willen geven aan collega’s in Nederland? Op die vraag verschijnt er een brede glimlach. “Weet je,” zegt Quaglia, “er is nog heel veel werk te doen maar ik ben enorm hoopvol over de toekomst. Toen ik ongeveer veertig jaar geleden begon met dit werk was het vrijwel ondenkbaar om in dialoog met leerlingen te zijn. Tegenwoordig zien we overal om ons heen dat er beweging is en die beweging gaat wat mij betreft in de juiste richting. Ik ben nu al positief over de gesprekken die gaan komen! *The ‘us versus them’ paradigm must become a thing of the past. I invite you to stand together with all the stakeholders at our school to create a new paradigm of partnership toward a better teaching and learning environment for all.*” ●

► Ingrid Paalman – Dijkenga is lector Goede Onderwijspraktijken aan Hogeschool Viaa en onderwijskundig innovator.

Voor meer informatie kijk op quagliainstitute.org of verdiep je door middel van een van de volgende boeken.

- Quaglia, R., & Corso, M. (2017). *Lef om te Luisteren*. Huizen: Pica.
- Quaglia, R., Fox, K., Lande, L., & Young, D. (2020). *The Power of Student Voice in Schools*. Alexandria: ASCD.
- Quaglia, R., & Corso, M., Fox, K., & Dykes, G. (2016). *Aspire High*. Thousand Oaks (CA): Sage Publications.